

Особливості реформування суддівського імунітету після внесених змін до Конституції України (в частині правосуддя)

The peculiarities of reforming of the judicial immunity after changes in the Constitution of Ukraine (regarding issue of justice)

Наталія Шелевер

Ключові слова:

суддівський імунітет, недоторканність, правосуддя, Верховна Рада України, Вища рада правосуддя, функціональний імунітет.

Key words:

judicial immunity, security, justice, the Supreme Soviet of Ukraine, the High Council of Justice, functional immunity.

Постановка проблеми. У зв'язку з узяттям Україною курсу на євроінтеграцію першочерговим завданням для нашої держави є проведення дієвих реформ у всіх сферах суспільного життя. Не є винятком і судова гілка влади, яка, як відомо, є найбільш корумпованою в країні.

У зв'язку зі змінами в суспільній свідомості українців після Революції гідності реформування суддівського імунітету стало нагальним питанням сьогодення. Проблема суддівської недоторканності полягає в необхідності встановлення відповідної межі між суддівським імунітетом і відповідальністю осіб, що ним володіють, оскільки порушення такої рівноваги неминуче призводить до зловживання правом. Це, у свою чергу, є небезпечним правовим явищем, що і сприяє розвитку корупції в судовій гілці влади.

Питання суддівського імунітету викликає неабиякий інтерес та палкі дискусії як серед науковців, так і серед практиків. Цей інститут досліджують такі вчені, як І. Бабій, Л. Виноградова, Г. Мурашин, В. Погорілко, О. Реєнт, М. Штефан.

Метою статті є аналіз особливостей реформування суддівського імунітету в Україні, дослідження проблем, які виникають на практиці та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Великим прогресом для України є те, що 2 червня 2016 року Верховна Рада України ухвалила Закон про внесення змін до Конституції в частині правосуддя, а 28 червня 2016 року Президент України Петро Порошенко його підписав.

Відбулося кардинальне реформування суддівського імунітету, а саме його обмеження, впровадження так званого функціонального імунітету судді. Проте особливості таких змін потребують подальшого наукового вивчення та обговорення.

Відповідно до конституційних змін, а саме ст. 126, «незалежність і недоторканність судді гарантується Конституцією та законами України. Вплив на суддю в будь-який спосіб забороняється. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення ним злочину або дисциплінарного проступку¹».

На нашу думку, таке обмеження суддівського імунітету є доцільним. Цей привілей має функціонувати дійсно лише тоді, коли суддя виконує свої функції. Проте повне скасування суддівського імунітету було б абсурдним, адже недоторканність є необхідною для представника Феміди для належного виконання ним своїх повноважень. Суддя має бути захищений хоч на час виконання своїх обов'язків.

¹ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.16 р. №1401-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19/print1470816136775720>.

Влучно та справедливо зазначає Л.Є. Виноградова: «Очевидно, що критика наявної на сьогодні суддівської недоторканності як надмірної може надходити лише з боку людини, далекої від суддівської праці, враховуючи значною мірою статус суду та його компетенцію, а також режим суддівської роботи, що став набагато жорсткішим, і ризик, що значно підвищився. Вбачається, що ті, хто критикують недоторканність суддів, не знайомі зі становищем судів і суддів, напруженим режимом праці, професійним ризиком, обсягом роботи та рівнем відповідальності»².

Вважаємо, що суддівський імунітет є необхідним саме для того, щоб не була втрачена сама суть правосуддя. Зміст суддівської незалежності полягає в тому, щоб забезпечити справжнє правосуддя, яке виключає будь-яку можливість маніпуляції суддями. Ми не є прихильниками абсолютної недоторканності суддів. Проте, на нашу думку, встановлення функціонального імунітету є позитивним кроком України в реформуванні судової влади України.

Безсумнівно, після реформи рівень корупції в українських судах знизиться. Позитивним є і те, що суддя захищений лише при виконанні своїх професійних обов'язків, а в інших випадках буде відповідати як звичайний громадянин. Проте вважаємо, що зловживання таким обмеженим імунітетом суддів напевно буде.

Ми цілком погоджуємося з думкою В. Сердюка, який справедливо зазначає: «Необхідно зауважити, що суддя як носій судової влади є незалежним у процесуальному сенсі цього поняття, тобто під час виконання своїх безпосередніх службових обов'язків зі здійснення правосуддя. Інша ситуація тоді, коли суддя знаходиться поза межами судового процесу. Саме в цьому разі «включається» принцип його недоторканності. Якщо недоторканність судді в суспільстві забезпечена належним чином, то тільки тоді є сенс стверджувати про постановлення суддею об'єктивного рішення в конкретному правовому спорі та найбільшу мінімізацію зовнішніх факторів – тиску, впливу тощо.

У спеціальній літературі досить часто зустрічається теза про те, що принцип недоторканності судді ґрунтується тільки на тому, що суддя не може без згоди Верховної Ради України бути затриманим чи заарештованим до винесення обвинувального висновку судом стосовно нього. У такому сенсі значення недоторканності суттєво звужує її розуміння, оскільки недоторканність суддів є однією зі складових частин більш об'ємного поняття – статусу судді. Тому недоторканність не вбачається особистим привілеєм особи, яка носить мантию та вирішує спір, оскільки вона має публічно-правове призначення, яке полягає насамперед у забезпеченні здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом»³.

Отже, конституційне положення щодо недоторканності судді закріплює один із важливих елементів статусу судді та найважливішу гарантію його професійної діяльності. Воно спрямоване на забезпечення основ конституційного ладу, принципу поділу влади, системи стримувань і противаг у діяльності різних гілок влади, їх взаємодії.

Інститут суддівського імунітету є загальноновизнаним у сучасній світовій практиці демократизму функціонування судової влади в країнах з громадянським суспільством. Тому некоректно вести мову про його скасування в Україні, оскільки це буде кроком назад у справі побудови національної правової держави⁴.

Недоторканність судді є певним винятком із конституційного принципу рівності всіх перед законом і судом, тому що суспільство, пред'являючи до носіїв судової влади та їхньої професійної діяльності підвищені вимоги, зобов'язано забезпечити їм додаткові гарантії правового захисту для ефективного виконання поставлених перед ними завдань. При цьому законодавець враховує, що судді, на відміну від інших посадових осіб, які користуються імунітетом, обираються на посаду безстроково і, як правило, тривалий час працюють в одному населеному пункті, що пов'язано з певним ризиком і необхідністю закріплення додаткових юридичних гарантій їх захисту від необґрунтованих домагань⁵.

² Виноградова Л.Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Л.Є. Виноградова. – Одеса, 2004. – С. 27.

³ Сердюк В. Недоторканність суддів та її значення для здійснення правосуддя / В. Сердюк // Юридичний вісник України. – 2008.05.03. – № 18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adfd2d0e52f68d76c2256c080037bac9/969e8cfd64ceb6c40c22574e10042737a?OpenDocument>.

⁴ Константи́й О.В. Суддівський імунітет як гарантія об'єктивного і неупередженого правосуддя в державі / О.В. Константи́й // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vvsu/2010_1/01-2010/012010-6.pdf.

⁵ Виноградова Л.Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Л.Є. Виноградова. – Одеса, 2004. – С. 27.

Конституційні зміни передбачають зміну суб'єкта, повноважного надавати згоду на притягнення суддів до відповідальності, а саме замість Верховної Ради України така згода надаватиметься Вищою радою правосуддя. На нашу думку, така зміна суб'єкта є недоцільною, оскільки тут буде діяти принцип «суддівської солідарності». Це рішення має приймати політично незалежний орган. Так, Верховна Рада України представляє різні політичні сили, тому й рішення стосовно позбавлення імунітету суддів може бути об'єктивним. З цього випливає, що все взаємопов'язане: депутатський і суддівський імунітети. Тому необхідно залишити депутатам імунітет, тоді є хоч якісь шанси, що вони будуть приймати неупереджені рішення щодо суддів.

Відповідно до ч. 2 ст. 149 Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину⁶.

Вважаємо, що в цій ситуації також буде спрацьовувати принцип «суддівської солідарності». Тому неупередженість стосовно надання згоди Конституційним Судом України є досить сумнівною.

На наш погляд, проблемним питанням є й те, що обмеженим імунітетом суддів будуть зловживати, тобто цей привілей буде використовуватися з метою розправи над суддями. Адже представник Феміди може бути формально обвинувачений у злочині, що не пов'язаний зі здійсненням його професійних обов'язків.

Відповідно до ч. 5 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. суддя може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом. Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя. Відповідно до ч. 8 ст. 49 цього ж Закону суддя на час тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя позбавляється права на отримання доплат до посадового окладу судді⁷.

Отже, з вищенаведеного виходить, що на час тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя суддя отримуватиме свій посадовий оклад. Вважаємо, що це є недоцільним, оскільки марно витратимуться бюджетні кошти. Виходить, що суддя здійснювати правосуддя не буде, проте зарплату отримуватиме.

Вважаємо, що недоторканність суддів не є найбільшою проблемою в судовій системі України, а конституційні зміни щодо її обмеження не вирішать усі проблеми сьогодення. Більш вагомим проблемою є питання професіоналізму суддів.

На практиці часто буває, коли в суддівський корпус проштовхують криміналітет, а також суддями стають особи з низьким рівнем знань. Тому вважаємо, що введення функціонального імунітету суддів замало для удосконалення української судової влади. Необхідним кроком є переймання іноземного позитивного досвіду для вирішення відповідних проблем.

Так, в Австрії обов'язковим є одержання фахової освіти (тривалість 5 років), але не в якомусь навчальному закладі, а під керівництвом судді-наставника. Претендент, так само як і у Франції, повинен бути дієздатним громадянином, мати бездоганну репутацію, одержати диплом про повну юридичну освіту. Протягом роботи із суддею-наставником кандидат на посаду судді освоює програму семи самостійних етапів: судова практика з одночасними заняттями на підготовчих курсах; практика судді-стажиста; навчання протягом 2 років при суді, прокуратурі, адвокатурі, Міністерстві юстиції, органах, що виконують судові рішення; навчання в Судовій академії; судова практика; іспит на посаду судді при Вищому суді землі; власне призначення на посаду. До останнього, сьомого етапу, претендент повинний відповідати ще більш високим вимогам: успішно завершити четвертий і шостий етапи; одержати ступінь доктора права. До складу екзаменаційних комісій, як правило, входять судді, у тому числі судді, що перебувають у відставці, працівники правоохоронних органів, представники парламентів (як правило, юридичних служб), професори університетів⁸.

⁶ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.16 р. №1401-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19/print1470816136775720>.

⁷ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.16 р. №1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page2>.

⁸ Виноградова Л.Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Л.Є. Виноградова. – Одеса, 2004. – С. 45.

У Сполучених Штатах Америки діє кодекс судової етики, який, на перший погляд, дуже простий, але канони, які тут описані, є принципами, яким ніхто не може заперечити. Перед призначенням на посаду судді кандидат проходить серйозну перевірку, у тому числі й аналіз рис характеру, оскільки згідно з канонами судової етики США правосуддя не повинно здійснюватися особами, які за своїм характером несумісні із цією функцією; суддя повинен оберігати чесність і незалежність судової влади, не повинен вчиняти неналежні дії у своїй практиці та допускати сумнівну поведінку, повинен виконувати посадові обов'язки неупереджено та сумлінно, регулярно подавати звіти про свої прибутки, які він отримав за правову та позасудову діяльність, не має права втручатися в політичну діяльність. Критерії судді містять: неупередженість під час вирішення справи, добрі теоретичні знання та певний досвід практичної юридичної діяльності, здатність думати, висловлюватись та писати ясно, логічно; велику особисту чесність, добре фізичне здоров'я, судовий темперамент (врівноваженість, ввічливість, комунікабельність, терплячість), здатність застосовувати судову владу розумно⁹.

Висновки. З вищенаведеного слід зробити висновок, що нагальним питанням сьогодення є не боротьба з недоторканністю суддів, а проведення їх якісного відбору, належної підготовки. Тоді, на наш погляд, і питання недоторканності представників Феміди відійде на останній план.

Анотація

У статті проаналізовано особливості реформування суддівського імунітету після внесених змін до Конституції України (в частині правосуддя). Автор вказує як на позитивні моменти реформування, так і на негативні. З використанням міжнародного досвіду сформульовано відповідні пропозиції щодо удосконалення судової влади України.

Summary

The article analyzes the peculiarities of reforming of the judicial immunity after changes to the Constitution of Ukraine (regarding the justice issue). The author indicates as the positive aspects of the reform as the negative ones. Using international experience the author formulated relevant proposals on improvement of the judiciary power in Ukraine.

Використана література:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.16 р. №1401-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19/print1470816136775720>.
2. Виноградова Л.Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Л.Є. Виноградова. – Одеса, 2004. – 187 с.
3. Сердюк В. Недоторканність суддів та її значення для здійснення правосуддя / В. Сердюк // Юридичний Вісник України. – 2008.05.03. – № 18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/969e8cfd64ce6c40c22574e10042737a?OpenDocument>.
4. Константий О.В. Суддівський імунітет як гарантія об'єктивного і неупередженого правосуддя в державі / О.В. Константий // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vvsu/2010_1/01-2010/012010-6.pdf.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.16 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page2>.
6. Тиза В. Судова етика як вона діє в США / В. Тиза // Юридичний Вісник України. – 2000. – 23-29 листопада. – С. 6.

⁹ Тиза В. Судова етика як вона діє в США / В. Тиза // Юридичний Вісник України. – 2000. – 23-29 листопада. – С. 6.

Наталія Шелевер,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного приватного права, правосуддя та адвокатури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»